

A BELFÖLDI VÁNDORMOZGALOM STRUKTURÁLIS ÉS TERÜLETI SAJÁTOSSÁGAI MAGYARORSZÁGON¹

DÖVÉNYI ZOLTÁN

A probléma felvetése

A vándormozgalmak motívumai szerteágazóak, ezek részletes számbavételét ezúttal mellőzzük. Csak arra utalnánk, hogy a jelentős politikai, gazdasági és társadalmi változások valamilyen mértékben és módon erre is rányomják a bélyegüket.

A modernkori Magyarország meglehetősen „sűrű” történelmében szintén érvényesül ez az összefüggés, de a különböző sorsfordulók inkább a nemzetközi vándorlásban jártak látványosabb következményekkel (Amerikába vándorlás az I. világháború előtt, menekülthullámok mindkét világháború után, az 1956-os exodus stb.)

Ebből persze nem következik, hogy a belső vándormozgalom eltörpült volna a nemzetközi migráció mögött. Erről nincs szó, csak éppen mások és kevésbé látványosak a megjelenési formái, ugyanakkor a következményei akár messzehatóbbak is lehetnek. Ez egyaránt vonatkozik Magyarország II. világháború utáni történetének két generálisan eltérő korszakára, mind az államszocialista periódusra, mind az 1990 utáni, a rendszerváltozással induló időszakra. Az utóbbi egyébként a vándormozgalom szempontjából átmeneti típusnak fogható fel, mivel konszolidált jellege ellenére érzékelhető következményekkel járt a belső migrációra nézve is. Így mindenképpen indokolt ennek szemügyre vétele, elsősorban az alábbi aspektusokból:

- a vándorlási volumen alakulása, különös tekintettel arra a kérdésre, hogy a rendszerváltozás együttjárt-e a mobilitás növekedésével;
- a vándorlásban részt vevők összetételének alakulása;
- a belső vándormozgalom területi jellemzői;
- az egyes településkategóriák vándorlási sajátosságai;
- az urbanizációs ciklus és a migráció kapcsolata;

¹ A tanulmány a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet „Népesedési folyamatok a 20. század második felében, a 21. század elején” című ünnepi konferenciáján, 2007. június 5-én elhangzott előadás írott változata.

- a migrációs döntések mögött álló makro- és mikroszintű folyamatok és események.

Az elmúlt évtizedek vándormozgalmának áttekintése során azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a múlt ebben is mindig jelen van. Esetünkben ez úgy értendő, hogy az egyes időszakok migrációs sajátosságai nem jelentéktelen mértékben az előző korszakokban gyökereznek. Ezért a történetekben nem feltétlenül mutatkoznak szakadások, például az 1990-es rendszerváltozás sem jelentett ezen a téren határozott cezurát. Ebből kiindulva mindenképpen szükséges röviden áttekinteni az államszocialista időszak migrációs folyamatainak jellemző vonásait is.

A belső vándormozgalom sajátosságai a szocializmus időszakában (1949–1989)

Az itt vizsgálandó négy évtized belső vándormozgalmában, intenzitását tekintve, két szakasz különíthető el: a II. világháború végétől az 1950-es évek végéig, illetve az 1960-as évek elejéig zajlott az ország legmélyrehatóbb belső migrációja, ami ezt követően tendenciájában fokozatosan csökkenő intenzitású vándormozgalomba ment át (I. ábra).²

A valóban tömeges méretű belső migrációval jellemezhető első szakaszban jórészt feloldódtak a korábban kialakult népesedési feszültségek, a túlnépeseedett területek (elsősorban az Alföld) elhagyására ekkor nyílt lehetőség. Ez első lépésben a földreformhoz (1945) és a németek kitelepítéséhez (1946–1949) kapcsolódott, az igazi lendületet azonban az 1950-es évek első felének erőltetett iparosítása és az ehhez kapcsolódó munkahelyteremtés adott a folyamatnak. Így a migráció fő célterülete Budapest és környéke, valamint a nehézipari körzetek és a bányavidékek lettek. Más aspektusból nézve, a vándorlás a mezőgazdasági térségekből a gazdaságilag fejlettebb vidékekre, a kisebb településekből a nagyobbakba, a falvakból a városokba irányult.

A rendelkezésre álló – eléggé szórványos – adatok alapján az 1950-es évek Magyarországra nézve egy (lakó)helyét kereső társadalom képe bontakozik ki. Az mindenképpen feltűnő, hogy az 1957-es év mind az állandó, mind pedig az ideiglenes vándorlások terén csúcsot produkált: az előbbi illetően több mint 470, az utóbbi kategóriában pedig közel 430 ezer vándorlót³ regisztrált a korabeli statisztika. Amennyiben ezek az adatok korrektek, akkor ez 1000 lakosra 48,0, illetve 43,6 vándorlást jelent.⁴

² A vándorlások évi nagyságára vonatkozó megfelelő statisztikai adatok az 1960 előtti időszakból nem állnak rendelkezésre.

³ Visszavándorlók nélkül.

⁴ Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy a belföldi vándormozgalomnak ez az átmeneti megugrása vajon összefüggésben van-e az 1956-os eseményekkel, vagy valami másról van

A belső vándormozgalom fő mozgatója már az 1940-es évek végétől a munkahelyek igen gyors területi átrendeződése. Ennek következményeként a hagyományos agrártérségek falusi településein viszonylag rövid idő alatt átlagosan a felére esett vissza a munkahelyek száma. Hosszabb időtávon (1949–1980) nézve ez azt jelentette, hogy a mezőgazdasági térségekben felnövő fiatalok mindössze 30–60%-ának jutott helyben álláslehetőség, miközben a jóval kisebb kiterjedésű ipari-bányászati területeken a munkahelyek száma kétfélszeresére haladta meg a potenciálisan munkába lépőket (Sárfalvi 1991).

Ebben a helyzetben a falusi népesség gyors reagálásra kényszerült, s ennek eredményét a II. ábra mutatja. Ebből kitűnik, hogy 1949–1960 között szinte minden vidéki térség vándorlási veszteséget szenvedett el, függetlenül a településhálózat milyenségétől: az elvándorlás volumenében inkább az Alföld népes falvait, arányaiban viszont a többi országrész aprófalvas térségeit érintette jobban. A két népszámlálás között közel másfél millióan változtattak lakóhelyet – azaz elvándoroltak –, s ezeknek kétharmada (több mint 1 millió fő) községben lakott.

Az elvándorlási területek méretéhez képest a bevándorlási célterületek nagysága meglehetősen behatárolt. Az első helyen természetesen a főváros áll, több mint 267 ezer bevándorlóval, ebből 192 ezer községből érkezett. Már ekkor is jelentős tömegeket fogadott be a budapesti agglomeráció. Kiemelkedően magas migrációs nyereséget realizáltak továbbá a nehézipar régi (Miskolc, Ózd) és új (Dunaújváros) központjai, a bányavárosok (pl. Tatabánya, Oroszlány s különösen Komló). Ezekbe az ország minden részéből érkeztek új lakosok.

Népességvonzó központok voltak a nagyobb városok, főleg a megyeszékhelyek, s ez még abban az esetben is így volt, ha nem tartoztak a kiemelten fejlesztett települések közé (mint pl. Sopron, Szombathely és Szeged – a vasfüggöny árnyékában). Sajátos típusát képviseli a vándorlási nyereséget élvező területeknek a Balaton déli és északkeleti partján fekvő településlánc is.

Az 1960-as évek elejéig-közepéig az elvándorolni akaró vagy kényszerülő népesség nagyobb hányada már megtalálta a helyét, amit egyértelműen jelez a vándorlás intenzitásának csökkenése is. Ez egyaránt érvényes – bár eltérő okokból – az állandó és az ideiglenes vándorlások esetében is. Az állandó vándorlásokat illetően a férfiak és a nők migrációs arányszáma általában egyforma, ami arra utal, hogy itt családi kötelékben történő lakóhelyváltatásról van szó.

szó. Az ma már közismert, hogy 1956 végén és 1957 elején közel 200 ezren hagyták el az országot (KSH 1957), de nem kizárt, hogy ehhez kapcsolódott az országon belüli migráció megélénkülése is. Így a „felbolydult méhkas” jelenségnek volt nemzetközi és belföldi aspektusa is. Ugyanakkor nem kizárt az adatokkal történő manipulálás sem: azaz a „disszidensek” egy részét a belföldi migránsok között szerepeltették. Valamelyest talán megerősíti ezt a feltételezést, hogy a településen belüli költözések száma 1957-ben nem mutat kiugró értéket (Demográfia Évkönyv 1965. 29).

Az ezer lakosra jutó vándorlások száma 1960-tól az 1970-es évek közepéig gyorsan csökkent, ezt követően egészen a rendszerváltozásig viszonylag szűk sávban (20–22%) mozogva stabilizálódott (III. ábra).

Ugyanebben az időszakban ettől meglehetősen eltérő sajátosságai voltak az ideiglenes vándorlásnak: egyrészt jóval nagyobb tömegek vettek részt benne (I. ábra), ebből következően a vándorlási intenzitás is erőteljesebb volt, másrészt a férfiak és a nők részvétele generálisan különbözött. Az ideiglenes vándorlás mozgatója Magyarországon elsősorban a munkaerőpiac volt, s ennek megfelelően dominánsan a férfiak voltak az alanyai. A különbség azonban idővel egyre kisebb lett, s az olló éppen a rendszerváltozás táján zárult (IV. ábra).

A belső vándorlás intenzitásának csökkenése jól követhető következményekkel járt. 1960–1980 között nagyjából 1 millió ember változtatta a helyét (Sárfalvi 1991), így a migrációs térkép már „szellősebb”, mint az 1950-es években. Ami első pillantásra is látszik, az a települések vándorlási veszteségének csökkenése: a falvakból az ország minden részén folyik ugyan az elvándorlás, de lényegesen kisebb volumenben.

A bevándorlás célterületei szintén nem elhanyagolható mértékben változtak. Talán a legfontosabb fejlemény ezen a téren a bevándorlási központok egyenletesebb területi megoszlása, s a megyeszékhelyek és a középvárosok mellett érzékelhető migrációs nyereséget realizáltak a fejlettebb kisvárosok is (V. ábra).

A migráció intenzitásának csökkenésével párhuzamosan rövidültek a vándorlási távolságok is: az első fázisra még a hosszú távú, interregionális mozgás volt a jellemző, amit az 1970-es évek elejétől egyre inkább az intraregionális (megyén belüli) mozgás váltott fel.

A vázolt változások mögött több tényező és folyamat állt, s ezek kölcsönhatása alakította a migrációt. Az 1950-es évek vándormozgalmait elsősorban az a kormányzati szándék motiválta, hogy a munkaerő menjen oda, ahol a munkahely van. A logikus következmények kezelésére azonban nem álltak rendelkezésre megfelelő eszközök (lakásépítés, infrastruktúrafejlesztés stb.), ezért már az 1950-es évek végén más megoldást kerestek. A fő elvándorlási területek, a gazdaságilag fejletlen térségek foglalkoztatási gondjainak megoldását keresve már 1958-ban felmerült az ipartelepítés gondolata.⁵ Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy inkább a munkahelyet vitték a munkaerőhöz – több-kevesebb sikerrel.

A migrációs távolságok rövidüléséhez hozzájárult az 1971-es Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió is. Ennek keretében kijelölték a leginkább fejlesztendő települések (döntően városok) szűk körét, s a megvalósított beruházások jelentős mértékben megnövelték ezek vonzóerejét, illetve befogadóképességét. Elsősorban a fentiek következtében az 1970-es évek elejétől a

⁵ Magyar Országos Levéltár: M-KS-288 f. 5/99.

korábbi hosszú távú (interregionális) migráció helyére a rövid távú (megyén belüli, intraregionális) vándorlások léptek (Szauter 1974, 1975) [VI. ábra].

A településkategóriák szintjén nézve a belső vándormozgalom nyertesei a városok, vesztese a falvak, a népességcsere dinamikája azonban jelentősen változott a államszocializmus évtizedei alatt. Az 1950-es években a belső vándorlásból legtöbbet a főváros profitált, a beköltözés azonban olyan méreteket öltött, hogy az 1960-as évek elején már korlátozni kellett a betelepülést. Ennek következtében Budapest migrációs nyeresége jelentősen visszaesett, de a rendszerváltozásig végig pozitív maradt. A többi város migrációs szaldója – arányait tekintve – az 1970-es évek végéig jóval nagyobb, mint a fővárosé, ezt követően viszont rohamosan zsugorodott. A falvak esetében az 1970-es évek vége a mélypont, ettől kezdve gyorsan javul a migrációs mérleg. Így közvetlenül a rendszerváltozás előtt a belföldi vándorlás adatait nézve a három településkategória már nagyon közel került egymáshoz (VI. ábra).

A vándorlási jellemzők egységesülése, a korábbi differenciák kiegyenlítődése 1990 tájára tehető: ekkortájt vált nagyjából azonossá az állandó és az ideiglenes vándorlás volumene (I. ábra) és intenzitása, az utóbbit illetően pedig homogenizálódik a férfiak és a nők migrációs magatartása (III–IV. ábra).

A belső vándormozgalom sajátosságai a rendszerváltozást követő időszakban (1990–2006)

A migrációval foglalkozó szakirodalom egyik ismert megállapítása, hogy a nagy történelmi fordulatokra a népesség szinte automatikusan növekvő térbeli mobilitással reagált.

A rendszerváltozás táján Magyarországon is volt olyan várakozás, hogy a határok megnyílásával rohamszerű lesz a kivándorlás, szerencsére azonban ez nem következett be. A belföldi vándorlást illetően hasonlóan nem volt szó, az azonban mindenképpen meglepő, hogy az 1980-as évek több tendenciája úgy folytatódott, mintha semmi sem történt volna. Másként fogalmazva, az ország népessége a vándorlási magatartást nézve éppen ellenkezőleg reagált, mint ahogy azt a hüvelykujjszabály alapján vártuk volna.

A belföldi vándormozgalom volumenének alakulása

Az 1990–2006 közötti időszak legfőbb jellemzője a mobilitás jelentős, esetenként zuhanásszerű csökkenése, ami alól csak az állandó vándorlás jelent bizonyos mértékig kivételt. A történet azonban nem így indult: a rendszerváltozásra éppen az állandó vándorlás reagált elsőnek jelentős csökkenéssel, olyannyira, hogy 1991-ben történelmi mélypontra jutott. A későbbi adatok ismereté-

ben azonban ez csak pillanatnyi megingásnak tekinthető, mert ettől kezdve az állandó vándorlók száma tendenciájában növekedett, s a 21. század elején ismét elérte az 1970-es évek közepén mutatkozó értékét. Később ismét volt visszaesés, így az elmúlt néhány évben az állandó vándorlást érzékelhető hullámváz jellemzi. Ennek amplitúdója azonban nem túlságosan nagy, így összességében az mondható, hogy az állandó vándorlók száma – a politikai viszonyok változásától, a gazdasági-társadalmi átalakulástól függetlenül – 1980 tájától napjainkig csak szűk határok között változott (I. ábra). Ennek részletes magyarázatával a migráció tudománya egyelőre még adós.

Az állandó vándorlás esetenkénti élénkülését a fajlagos mutatók is jelzik: az 1000 lakosra jutó állandó belföldi vándorlások száma 1991-ben mindössze 18,2, 2000-ben már 22,8, 2003-ban megközelítette a 24-t, s innen csökkent 22-re (III. ábra). A teljes vándorlási arányszám ezzel párhuzamosan 1,8-ról 2,3-ra emelkedett, ami az 1970-es értéknek felelt meg. Ezt követően, az elmúlt években már csak szűk sávban ingadozott (1. tábla).

Az állandóval ellentétben az ideiglenes vándorlások száma tendenciájában 1990 után is csökkent, s ennek következtében a két típus relációja 1992-ben megfordult. Ettől kezdve az ideiglenes vándorlók száma szinte mindig alatta maradt az állandó vándorlókénak, az 1994-es mélypont után azonban emelkedés, majd szűk sávban mozgó ingadozás következett (I. ábra). Ezt a hullámvázát a fajlagos mutatók is jelzik: az 1000 lakosra jutó ideiglenes vándorlások száma az 1990-es 25,2-ről négy év alatt 15 alá süllyedt, majd innen emelkedett 18–20 körüli értékre (IV. ábra). A teljes vándorlási arányszám szintén fluktuál (1. tábla).

A két vándorlási típus tehát ellentétes előjelű tendenciát vett fel, ennek eredményeként a teljes belföldi vándormozgalom az 1990-es években eléggé stabil képet mutatott, főleg az évtized második felében. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy ezt a jellegét az utóbbi években is megőrizte.

A településen belüli költözés szigorúan véve nem tartozik ugyan a vándorláshoz, a népesség mobilitásáról azonban sokat elárul. Más megközelítésben a költözés a vándorlás konkurensének is tekinthető, s a két kategória egymáshoz való viszonya fontos szempont a mobilitás értékeléséhez.

Az 1960-as évek közepéig a lakosság térbeli mozgásában egyértelműen a vándorlások domináltak, az 1970-es évek elején azonban ezen a téren is trendváltás történt: miközben ezek száma szinte folyamatosan csökkent, addig a költözéseké visszaesésekkel ugyan, de emelkedett. 1987-ben érte el a tetőpontját, ezt követően viszont zuhanásszerűen csökkent, s 1993-ra lényegében megfeleződött. Ezen a szinten a helyzet stabilizálódott, s nagyjából változatlan a vándorlók és a költözők száma (I. ábra), s ugyanez vonatkozik a teljes vándorlási és költözési arányszámra is (1. tábla).

A belföldi vándormozgalom strukturális jellemzői

A belföldi vándormozgalom szerkezetét tekintve két jellemző érdemel elsődleges figyelmet: a nemek szerinti összetétel és a korstruktúra. Ami az elsőt illeti, ebben a rendszerváltozás nem hozott érzékelhető elmozdulást. E szerint az állandó vándorlásban részt vevők között 1990 előtt és után is a nők voltak enyhe többségben, mobilitásuk tehát valamivel intenzívebb, mint a férfiaké, s a különbség az 1990-es évek közepétől valamelyest növekedett is (III. ábra).

A vándorlók *nemek szerinti összetételét* nézve lényegesen nagyobb változások történtek az ideiglenes vándorlás terén. Az ebből a szempontból legmozgalmasabb időszakban, az 1950-es és 1960-as években az ideiglenes vándorlások és visszavándorlások meghatározó szereplői a férfiak voltak, az 1960-as évek végétől azonban erőteljes tempóban megindult a kiegyenlítődés, ami úgy történt, hogy az érintett nők száma csak lassan, a férfiaké viszont gyorsan csökkent. Éppen 1990-ben történt meg a relációváltás, azóta a nők száma nemcsak az állandó, hanem az ideiglenes vándorlók között is meghaladja a férfiakét, arányuk a 21. század első éveiben stabilan 54 százaléka felett alakult (IV. ábra).

A településen belüli költözésekről nemek szerinti bontásban az 1990 előtti időszakról nem rendelkezünk részletesebb adatokkal, a szórványos információk szerint azonban az enyhe nőtöbbség akkor is jellemző volt. Az 1990-es évtizedben a költözők 53–54 százaléka rendre a nők közül került ki, s részarányuk csak minimálisan csökkent az elmúlt években.

Így összegzésként megállapítható, hogy az 1990-es években a nők mobilitása érzékelhetően meghaladta a férfiakét, s a tendenciát tekintve a különbség valamelyest növekedett is. Hosszabb távon nézve a két nem migrációs magatartásának változása még inkább szembevetendő: 1960-as adatok szerint a teljes életútra számítva 100 férfire 964, 100 nőre viszont csak 641 vándorlás jutott. 1990-ben mindkét nem esetében 382 volt a mutató értéke, 1999-ben viszont 321 a férfiaknál, 360 pedig a nőknél (Illés 2000).

A férfiak csökkenő és a nők relatíve növekvő mobilitása mögött több ok is sejthető, illetve feltételezhető. Ezek közé tartozik, hogy az utóbbiak összességében valamivel szerencsésebben kerültek ki a rendszerváltozásból, mint az előbbiek. Ezt jelzi például, hogy a nők munkanélküliségi rátája alacsonyabb, míg a közép- és felsőfokú oktatásban való részvételük az arányokat tekintve jóval magasabb, s hosszabb távon érvényesülő előnyként említhető a férfiakénál lényegesen jobb életkilátásuk (születéskor várható élettartam).

Az állandó vándorlás és a településen belüli költözés résztvevőinek *korstruktúrája* típusában azonos, viszont az ideiglenes vándorlás érintettjeié jelentősen eltér. Az előbbiben két, míg az utóbbiban egy maximum mutatkozik. Ennek megfelelően az állandó vándorlás és a településen belüli költözés rendszerint családok együttesének akciója, ahol a szülők (a 20–40 évesek nemzedéke) és a gyermekek (főleg a 10 év alattiak) alkotják a két legfontosabb korcso-

portot. Az ideiglenes vándorlások esetében nagyjából a 15–35 évesek generációja dominál.

A migránsok korszerkezetének változása főleg az állandó vándorlóknál figyelhető meg, s elsősorban a legidősebb és a legfiatalabb korcsoportok esetében: a 60 év felettiek aránya 1960-ban mindössze 6,6, 1990-ben 9,7, 2000-ben pedig már 11,8 százalék volt. Ezt követően viszont ismét csökkenni kezdett hányaduk, s 2004-ben már csak 11,0 százalékot tett ki. Ebben a folyamatban a nőké a fontosabb szerep, például 2000-ben a 60 évesnél idősebbek aránya a női migránsok között 14,1, a férfiaknál viszont csak 9,1 százalék. Az ezt követő néhány évben mindkét nem esetében valamelyes tért veszített ez a korcsoport.

Az időskorúak részarányának növekedésével párhuzamosan csökkent a gyermekkorúaké. Ez az átrendeződés még 1990 előtt lezajlott, az 1990-es években a 15 év alatti migránsok relatív súlya (21–22%) érdemben nem változott, és így volt ez az elmúlt néhány évben is. Ezzel szemben a 15–19 és a 20–24 évesek korcsoportjában az apadás éppen 1990 után ment végbe, méghozzá elég jelentős mértékben: 1990-ben még 9,0, tíz évvel később már csak 5,9, 2004-ben pedig 5,5 százalékos aránnyal részesedtek, míg az utóbbiak esetében a három érték 17,6, 12,4 és 9,5 százalék.

A településen belül költözőket tekintve is hasonló irányú változásokat figyelhetünk meg, de ezek mértéke jóval kisebb, mint amit az állandó vándorlásoknál tapasztaltunk. Így a 60 évesnél idősebbek aránya még 2004-ben is 9,0 százalék alatt maradt.

Az ideiglenesen vándorlók korstruktúrája az 1990-es években szintén módosult, de nem éppen a várakozásnak megfelelően. A leginkább feltűnő, hogy két legfontosabb korcsoportjuk részesedése csökkent a leginkább: a 15–19 évesek aránya 1990-ben még 23,5, 2000-ben már csak 17,0 százalék, 2004-ben pedig már 14 százaléknál alacsonyabb volt. A 20–24 évesek esetében ugyanez a hányad rendre 23,1, 19,6 és 15,3 százalékot tett ki. A változás hátterében feltehetően két ellentétes irányú folyamat áll: az oktatáshoz kapcsolódóan nagy valószínűséggel valamelyest intenzívebbé vált, a munkához kötődően viszont ennél nagyobb mértékben csökkent az ideiglenes migráció.

A fentebb ismertetett strukturális változások mellett figyelmet érdemelhet az is, hogy a *vándorlók családi állapota* szerint történt-e elmozdulás az előző évtizedben. Ennek megítélésében bizonytalanok vagyunk. Az állandó vándorlók esetében látványosan csökkent a házások aránya (1990: 45,2%, 2000: 36,7%), miközben a nőtleneké és hajadonoké 41,5-ről 46,4 százalékra emelkedett. A jelenség magyarázható lenne a válások magas és az együttélések növekvő számával. Ugyanakkor viszont az ideiglenes vándorlók esetében nem egyértelmű ez a tendencia, sőt az évtized második felében nőtt a házások hányada, valamelyest csökkent viszont a nőtleneké és hajadonoké.

A belföldi vándormozgalom területi jellemzői

A vándorlások mennyiségi és strukturális sajátosságainak vizsgálata mellett nem kevésbé fontos a területi jellemzők alakulásának áttekintése. 1990 után nagytérégi szinten (7 NUTS-2 régió) a kapcsolatok lényegében egyirányúvá váltak: az 1980-as években még a régiók közötti sokoldalú migráció volt a jellemző, 1990 után a keletről nyugat felé történő mozgás vált dominánssá. Ennek megnyilvánulásaként az ország migrációs súlypontja 1984–1997 között keletről nyugat felé mozdult el (Illés 2000).

A 19 megye és a főváros szintjén is akadt néhány jelentősebb változás a belföldi vándormozgalomban. Ezek eminens példája Budapest és Pest megye pozíciójának alapvető átalakulása: az előbbi az államszocialista időszakban zajló migráció nagy nyertese, viszont az 1990 utáni években igen jelentős veszteséget szenvedett, amiből azután a fővárost körülvevő területek profitáltak.

Az 1990 utáni belföldi vándormozgalom sajátosságai legpregnansabban kistérségi szinten mutatkoznak meg. Ebben a megközelítésben ütköznek ki leginkább a jelentős területi különbségek: például miközben a budapesti agglomeráció több kistérségében az éves vándorlási nyereség már az 1990-es években meghaladta a 15 ezreléket, addig az ország elmaradott részeiben jó néhány kistérségben 5 ezreléknél nagyobb veszteség mutatkozott (VII. ábra). Ezek jórészt az ország hagyományos elvándorlási térségei, mint például az északkeleti régió (Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), valamint a Dél-Dunántúl aprófalvas térségei. Az 1990-es évekre nézve a migráció terén is kimutatható a Balassagyarmat–Mezőhegyes térszerkezeti vonal, mivel ettől kelet-északkelet felé a vándorlási veszteséget elszenvedő kistérségek voltak többségben. A jelentős vándorlási nyereséget elkönyvelő területek közül figyelemre méltó az osztrák határ melletti zóna: a vasfüggöny idején innen inkább áttelepültek az emberek, a rendszerváltozás után azonban rögtön felértékelődött a terület, s ebből következően megfordult a migráció iránya is.

A 2000-es években szintén történtek említést érdemlő változások. Ilyen a Budapest körüli szuburbán övezet szinte teljes záródása. Az ehhez tartozó kistérségekben az éves vándorlási nyereség meghaladta a 15 ezreléket. A magterülethez kapcsolódva főleg kelet-északkelet felé jelentősen kiterjedt a pozitív migrációs mérleggel rendelkező kistérségeknek ez az övezete. Ugyanakkor az ország déli, keleti és északkeleti részén egyre határozottabban kirajzolódnak az elvándorlás kiterjedt összefüggő zónái (VIII. ábra).

A kistérségek vándorlási mérlege alapján kijelölhető az a migrációs térszerkezeti vonal, ami elválasztja az ország bevándorlási és elvándorlási nagytérsegeit. A 2000–2006 közötti adatok szerint ezt a határt hozzávetőlegesen az Ózd–Mezőkövesd–Szolnok–Dunaújváros–Nagykanizsa–Lenti településsor képezi. Többnyire ettől északra találhatók a migrációs nyereséget élvező területek, ettől délre és keletre pedig az elvándorlási térségek. Ez a migrációs térszerkezeti

vonala természetesen nem örök érvényű, a vándormozgalmak egyes szakaszait átrajzolhatják. Erre jó példa, hogy az 1990-es évek adatai szerint a jelenlegi Ózd–Mezőkövesd–Szolnok határ még jóval nyugatabbra, Balassagyarmat–Szolnok között húzódott (VIII. ábra).

Az egyes településkategóriák vándorlási jellemzőinek alakulása

1990 előtt a falvak és a városok migrációs kapcsolata meglehetősen egyszerű volt: a falvakból, illetve a vidéki térségekből elvándorló népesség a városokban telepedett le. Kiemelkedő volt Budapest vonzóereje, a főváros vándorlási nyeresége az 1980-as években jelentősen meghaladta az összes többi városét.

Ez a reláció éppen 1990 táján fordult meg: a városok vándorlási egyenlege 1990-től, míg a fővárosé 1991-től negatív, a falvaké pedig 1991-től pozitív. A trendváltás horderejét jelzi, hogy ilyen migrációs szituáció Magyarország modernkori történetében a háborús időszakokat leszámítva korábban még nem fordult elő.

Az átrendeződés lényegében a falvak és a főváros között történt, az előbbiek gyorsan növekvő vándorlási nyereségével szemben Budapest hasonló dinamikát mutató migrációs vesztesége áll. Ezt a képet a vidéki városok csekély vándorlási vesztesége érdemben nem befolyásolja. Figyeljünk fel azonban arra, hogy az utóbbi években az olló ismét zárulni kezdett: a főváros negatív egyenlege megfeleződött, a többi városé minimálisra szűkült, s ezzel párhuzamosan felére csökkent a falvak pozitív vándorlási szaldója (VI. ábra). A jövő kérdése, hogy ez a tendencia tartós lesz-e, egyensúlyi állapotot hozva létre, vagy az átrendeződés időleges jellegű.

Népességszám-kategóriák szerint vizsgálva is kitűnik a kisebb lélekszámú települések jobb vándorlási pozíciója. Ez a korábban nem ismert jelenség fokozatosan alakult ki: 1990-ben még csak a két legnagyobb város vándorlási mérlege volt pozitív, ezt követően viszont egyre kisebb népességszámú települések lettek a vándormozgalom nyertesei, miközben a városok többsége veszteséget szenvedett el. Ez a folyamat 2000–2001-ben érte el tetőpontját, amikor a 200 és 20 000 közötti lélekszámú településeken haladta meg a betelepülők száma az elvándorlókat. Ezt követően viszont a valamivel nagyobb népességszámú helységek kezdtek profitálni a vándormozgalomból, 2005-ben az 1000–50 000 közötti kategóriába esők (2. tábla). Ennek kapcsán is felmerülhet azonban a kérdés, hogy trendváltás történt-e vagy csak átmeneti a változás.

Jóllehet az országos kép jól érzékelteti bizonyos tendenciák jelentkezését, nem szabad elfeledkezni arról, hogy ez valójában egy olyan átlag, ami erősen szóródó értékekből alakult ki. Településkategóriák szerint az ország migrációs térképe még megyei szinten is meglehetősen mozaikszerű. Legalább négy típus különíthető el.

- *Abszolút nyertes:* a típus legpregnansabb képviselője Pest megye. 1990–2005 között minden évben jelentős vándorlási nyereséget ért el, ami jó-rész a fővárosból kiáramló népességből adódott. A többlet a települések minden szintjén megjelent, beleértve a legkisebb falut is (3. tábla).
- *Relatív nyertes:* a típust képviselő megyékben az 1990 óta eltelt idő-szakban az évek többségében szerény vándorlási nyereség mutatkozott, míg a többi évben csekély veszteség. A települések viszonylag széles köre számára a vándormozgalom mérlege az esetek többségében pozi-tív. Például az ide sorolható Vas megyében a megyeszékhely a szuburbanizáció következtében jelentős számú népességet veszített, nem állnak jól a tízezernél népesebb kisvárosok sem (középváros nincs a megyében), az 500–10 000 lakosú települések pedig szinte minden évben, az ennél kisebbek pedig – beleértve a törpefalvakat is – eseten-ként profitálnak a migrációból (4. tábla).
- *Relatív vesztes:* az ide sorolt megyék az áttekintett évek többségében csekély vándorlási veszteséget szenvedtek el, néhányban pedig csekély nyereséget értek el. A migráció a települések viszonylag kis hányada számára hoz népességtöbbletet. Az adott típushoz sorolható Baranya megyében a szuburbanizáció veszteséggel jár a megyeszékhely számára, de nem pozitív a mérleg a középvárosokban és a kisvárosi szintű telepü-lések többségében sem. Tartós migrációs nyereség csak az 500–5000-es lélekszámú helységeken alakult ki (5. tábla).
- *Abszolút vesztes:* a típus képviselői számára a vándormozgalom csak veszteséggel jár, az adott megye minden évben számottevő népességet veszít az elvándorlás következtében, s nincs egyetlen olyan településkat-egória sem, amely tartósan migrációs nyereséget könyvelhetne el. Ez jellemző például Borsod-Abaúj-Zemplén megyére (6. tábla).

Mivel az egyes települések és térségek népességszámának alakulásában a migráció mellett a természetes szaporodás is szerepet játszik, érdemes megnéz-ni ezek egymáshoz való viszonyát legalább a fontosabb településkategóriák (Budapest, megyeszékhelyek, többi város, községek) szintjén. Közülük a köz-ségeknél viszonylag jelentős, a többi városnak pedig minimális vándorlási nyeresége volt az elmúlt másfél évtizedben, a természetes népmozgalom vi-szont mindenütt fogyást generált. Érdemes azonban figyelni arra, hogy a 2000-es évek elejétől a korábban erősen szóródó vándorlási és természetes népmozgalmi ráták érdemben közeledtek egymáshoz, azaz számottevő ki-egyenlítődés történt, illetve történhet (IX. ábra). Azt viszont még nem tudhat-juk, hogy tartós folyamatról vagy csak átmeneti állapotról van-e szó.

Az urbanizációs ciklus és a belső vándormozgalom összefüggései

A belső migrációnak azok a nem vár fordulatai (pl. Budapest és Pest megye ellentétesen alakuló vándormozgalma, a falvak vándorlási nyeresége és a városok migrációs vesztesége), amelyeket a korábbiakban tárgyaltunk, lényegében ugyanarra a folyamatra vezethetők vissza. Ez – a szakirodalomban szuburbanizációnak nevezett – migrációs típus minőségileg új és egyre inkább meghatározó tényezője a hazai vándormozgalomnak, ezért mindenképpen indokolt részletesebb elemzése. Mivel a szuburbanizáció a legnagyobb méreteket a budapesti városrégióban érte el, jellegzetes vonásai is ennek példáján mutathatók be.

Jóllehet az 1980-as évek országos adatai szerint a belső vándormozgalom nagy nyertese Budapest volt, az agglomerációjával való kölcsönkapcsolatában más volt a helyzet, mivel ebben a relációban már a rendszerváltozás előtt is veszteségeket szenvedett el a főváros. A rendelkezésre álló adatok alapján Budapest és Pest megye vándorlási egyenlegében az 1980-as évek közepéig az előbbi realizált csekély nyereséget, 1987-ben azonban fordult a kocka, s már az államszocializmus utolsó éveiben is Pest megyének kedvezett a szaldó (X. ábra).

A vándorlásnak és a mobilitásnak az 1980-as évek második felében látenszen már jelentkező trend- és irányváltása igazában a rendszerváltozás után teljessé vált ki. Az új gazdasági-társadalmi viszonyok, a lakásszerzést és -tulajdonlást korlátozó intézkedések feloldása, a fővárosi lakásprivatizáció, az önkormányzatosság megteremtése és sok más változás együttesen vezetett oda, hogy Budapesten és környékén a migráció és a mobilitás korábban nem vagy alig ismert folyamatai és jelenségei tűntek fel (Dövényi – Kovács 1999). Ezek nagyon gyorsan, szinte ugrásszerűen jutottak érvényre. 1990-ben még szinte semmi sem utalt arra, hogy a térségben markáns szuburbanizációs folyamatok fognak jelentkezni: ebben az évben a főváros vándorlási nyeresége kb. négyszerese volt az agglomerációénak. Ezt követően viszont gyorsan apadt ez a migrációs többlet, az agglomeráció vándorlási nyeresége viszont egy ideig exponenciálisan növekedett. A 2001-es népszámlálás már azt regisztrálta, hogy az 1990-es években a főváros vándorlásból származó vesztesége közel 110 ezer fő, nagyjából megfelel a természetes fogyásnak, ugyanakkor Pest megye közel 125 ezer fős többlethez jutott, elsősorban az agglomerációba kiköltözőknek köszönhetően (X. ábra).

A lakóhelyi szuburbanizáció méretét pontosan jelzi, hogy az agglomeráció jelentős részén ez a térszerkezetet leginkább formáló tényező. A folyamat ilyen alakulásában bizonyára szerepet játszott az is, hogy az itt kialakult változat döntően ún. lakóhelyi szuburbanizáció, azaz a gazdasági és a tercier funkcióknak a fővárosból az agglomerációba való kitelepülése mértékében ma még viszonylag szerény.

A szuburbanizáció 1990 után azonban már messze nem korlátozódott a budapesti városrégióra, hanem az ország valamennyi nagyobb városi térségében, sőt egyes kisvárosok esetében is megjelent (Bajmóczy 2000; Csanádi – Csizmady 2002; Hardi 2002; Timár – Váradi 2000). Így valóban megalapozottan állítható, hogy a szuburbanizáció napjainkra a belföldi vándormozgalom karakteres jelensége lett.

Ebből azonban nem következik, hogy az urbanizációs ciklus négy szakasza közül kizárólag a szuburbanizáció határozná meg a vándorlási folyamatokat. Természetesen jelenleg is folyik bevándorlás a vidéki térségekből a városi központokba, azaz a migráció hagyományos formái továbbra is érvényesülnek. Ráadásul az utóbbi évek vándorlási adatai alapján úgy tűnik, hogy változóban van a lakóhelyi szuburbanizáció is. Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy a nagyvárosi térségekben jelentősen közelebb kerültek egymáshoz a magváros és a körülötte levő területek (agglomeráció, agglomerálódó térség stb.) migrációs rátái. Ez első megközelítésben azt jelenti, hogy a központi városok vándorlási mérlege javult, a környéké pedig romlott. Feltételezhető tehát, hogy véget ért a szuburbanizáció szélsőséges szakasza, kezdetét vette egy olyan fázis, amelyben a nagyvárosi térségeken belül kiegyenlítettebb vándorlás zajlik (XI. ábra). Hogy ez valóban így van-e, azt az elkövetkező évek fogják eldönteni.

Az viszont már most tényként kezelhető, hogy a szuburbanizáció mellett a dezurbanizáció is része a hazai migrációs folyamatoknak. Erre utal, hogy a fővárosból kiköltözők hulláma lényegében elérte az agglomeráció határait, s esetenként már maga mögött is hagyta. Még inkább érvényes ez az állítás, ha nem csak a szuburbanizáció hagyományos szereplőit, az általuk alkotott társadalmi rétegek mozgását tekintjük. A „szegények szuburbanizációja” ugyan nem azonosítható a fogalom eredeti értelmezésével, hanem inkább a nagyvárosból történő menekülésként fogható fel, a vándorlási irányokat illetően azonban rokonságban állnak. A fővárosból való és klasszikus szuburbanizációként aposztrofálható kiköltözés térségi réseit töltik ki az alsó társadalmi rétegekből származó kivándorlók, esetenként pedig a szuburbán övezeten kívüli falusi térségek a célterületeik. Ez legmarkánsabban a Tápiómente településeiben érhető tetten, mintegy a szociális problémák városból vidékre történő exportálásaként. A folyamat azonban nem korlátozódik a főváros tágabb térségére, megjelenik az ország más részein is, például Dél-Biharban (Ekéné Zamárdi 2005).

A migrációs döntések mögött álló folyamatok és események

Mivel 1993 óta nem regisztrálják a költözések okát, erre nézve átfogó információkkal nem rendelkezünk. Az 1990-es évek igazi migrációs kérdése azonban nem az, hogy miért vándorolnak az emberek, hanem az, hogy miért

maradtak helyben? Ennek megválaszolásához még kevesebb információnk van, ez azonban nem zárja ki egy hipotézis megfogalmazását.

Megítélésünk szerint a migráció 1990 utáni visszaesésében elsősorban a munkaerőpiac, a lakásépítés és az ingatlanpiac sajátos folyamatai játszottak meghatározó szerepet. Amikor a tömeges munkanélküliség az 1990-es évek elején az ország egészében megjelent, a mobilitás szükségszerűen szűk keretek közé szorult. Ezen érdemben az sem változtatott, hogy munkahelyük elvesztését követően a munkásszállók népe a falujába tért vissza, ezzel átmenetileg emelve az ideiglenes vándorlók számát.

A vándorlási szándékot és lehetőséget – a munkanélküliség mellett – jelentősen visszafogta a lakásépítés rendkívüli mértékű visszaesése is. Az 1990-es években épült lakások száma messze elmaradt a szükségstől, s ez azokban a térségekben is akadályozta a bevándorlást, ahol bővebb volt a munkahelykinálat.

A vándorlást jelentősen visszafogó tényezőnek minősíthető az ingatlanárak extrém mértékű területi differenciálódása. Az elmaradott vagy kevésbé attraktív térségekben a kereslet olyan mértékűre süllyedt, hogy ez gyakorlatilag röghöz kötötte az ott élőket.

A vándorlások alacsony intenzitásának okait keresve említést érdemel még, hogy főleg a falusi térségekben gyakran a migrációs potenciál is hiányzik, mert a korábbi évtizedekben már mindenki elvándorolt, aki azt tehette és akarta.

Nem sokat tudunk arról sem, hogy a magyar népesség belföldi migrációs hajlandósága milyen mértékű. Azt számos felmérés bizonyította, hogy a kivándorlási hajlandóság nagyon alacsony, így érdemes lenne utánanézni annak, hogy érvényes-e ez belföldi dimenzióban is.

Az viszont az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a teljes vándorlási arányszám napjainkban rendkívül alacsony, a 2005-ös érték (3,9) lényegében a fele az 1960-asnak (1. tábla). Nemzetközi összehasonlítással ugyanilyen következtetésre jutunk: Nyugat-Európában 5–6, az Egyesült Államokban 8–9 körüli ez a mutató. Mivel a teljes költözési arányszám hasonlóképpen csak alulról súrolja a 4-et, a magyar lakosság mobilitása minden szempontból nézve meglehetősen szerény mértékű (1. tábla).

Pillantás a jövőre

A belföldi vándormozgalom várható alakulására vonatkozóan szintén csak hipotézis fogalmazható meg. Tény, hogy Magyarország Európai Unióba való belépése nem hozott migrációs fordulatot. Így joggal feltételezhető, hogy az elkövetkező években a jelenlegi tendenciák folytatódnak, gyökeres változásokra nem kell számítani, legalábbis ami a volument illeti.

A városi térségekben folyó vándormozgalom lényeges kérdése, hogy a szuburbanizáció tartós folyamat marad-e, vagy idővel nálunk is megindul a városokba történő visszaáramlás (reurbanizáció). Bár a szakembereket is váratlanul érte, az egykori NDK területén ez a jelenség már kimutatható (Herfert 2002), a nagyon eltérő viszonyok miatt azonban hiba lenne ilyen váltást Magyarországon a közeljövőre várni.

1. A teljes vándorlási és költözési arányszám alakulása (1960–2005)
Total migration and move rate (1960–2005)

Év	Teljes vándorlási arányszám			Teljes költözési arányszám		
	állandó	ideiglenes	együtt	állandó	ideiglenes	együtt
1960	2,8	5,2	8,0	..	..	..
1970	2,3	3,7	6,1	..	..	..
1980	1,8	2,9	4,7	..	..	..
1990	2,0	2,1	4,1	3,4	1,4	4,8
2000	2,3	1,5	3,7	3,0	0,7	3,7
2001	2,0	1,5	3,5	2,8	0,7	3,5
2002	2,2	1,6	3,8	3,2	0,8	3,9
2003	2,2	1,6	3,8	3,3	0,8	4,1
2004	2,0	1,7	3,7	2,8	0,9	3,7
2005	2,1	1,8	3,9	2,9	0,9	3,9

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2005.

2. A vándorlási különbözet alakulása a települések népességnagysága szerint
(1990–2005, ‰)
Balance of migration by the categories of population size of the settlements
(1990–2005, ‰)

Népes- ségnagy- ság- kategóri- ák	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–199	-9,6	-13,7	-7,2	-7,3	-9,3	-3,5	-6,2	-5,5	-4,7	-7,7	-1,2	-5,2	-1,1	-8,4	-7,4	-14,2
200–499	-7,9	-6,0	-5,7	-4,2	-2,4	-1,3	-4,2	+2,3	-0,8	-0,1	+3,0	+1,1	-1,8	-2,4	-2,2	-3,5
500–999	-4,8	-3,2	-2,3	-2,3	-1,1	+0,9	+1,2	+1,7	+0,7	+1,1	+2,6	+3,3	+1,2	+0,5	-0,9	-2,3
1000–1999	-2,0	-3,3	-3,2	-1,5	-0,5	+3,4	+2,1	+4,7	+3,7	+3,3	+5,3	+4,9	+4,3	+3,3	+1,7	+1,5
2000–4999	-0,3	-1,2	-1,5	+0,1	+1,3	+5,7	+4,3	+5,1	+4,8	+4,7	+7,1	+6,2	+4,3	+3,8	+2,8	+1,0
5000–9999	-1,8	-2,4	-0,2	+0,6	+0,9	+4,0	+3,6	+6,6	+5,2	+6,0	+9,1	+5,5	+5,5	+5,9	+3,9	+2,0
10 000–19 999	-0,7	-1,7	-1,0	-0,4	+1,2	+0,9	+2,0	+1,0	+1,0	+3,3	+2,7	+2,0	+2,0	+2,4	+1,6	+1,2
20 000–49 999	-2,5	+0,1	+0,9	+1,5	+2,5	+0,8	+0,1	-0,4	-1,1	0,0	-0,3	-0,7	-1,2	+0,3	+0,2	+1,1
50 000–99 999	-0,4	+1,9	+1,8	+1,2	+2,0	-2,5	-2,3	-4,1	-1,5	-3,9	-4,6	-0,8	-1,8	-0,8	-0,2	-0,2
100 000–199 999	-0,4	+2,1	+2,6	+1,6	+0,3	-3,5	-2,2	-3,4	-2,4	-1,4	-5,9	-6,9	-3,8	-4,7	-2,7	+0,1
200 000–	+5,8	+7,7	+3,6	+2,3	+8,1	-3,5	-6,9	-5,9	-6,0	-3,9	-6,7	-7,6	-6,0	-5,9	-4,0	-2,5
Budapest	+5,8	+3,5	+1,6	-0,6	-4,4	-5,8	-4,2	-6,6	-5,7	-7,9	-10,2	-8,1	-6,4	-6,0	-4,3	-2,6

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

3. A vándorlási különbözet alakulása Pest megyében (1990–2005, ‰)
 Balance of migration by the categories of population size of the settlements
 (1990–2005, ‰)
 County Pest

Népes- ség- nagy- ság- kategó- riák	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–199		–18,3	16,9	–35,4	–27,8	28,0	28,0	37,0	62,2	–62,2	45,7	–66,4	–10,1	–42,6	11,1	65,6
200–499	–10,3	–4,5	–5,2	–11,2	11,7	15,3	–112,3	42,8	51,5	12,5	15,1	63,0	+4,9	39,6	+5,7	15,7
500–999	–8,6	–2,3	+0,3	+3,2	23,1	26,2	12,8	17,7	16,6	+7,2	24,0	17,5	+9,8	13,0	+2,5	–0,6
1000–1999	+0,8	+2,9	+1,2	+5,1	13,8	12,3	+7,7	14,8	18,0	14,2	21,1	17,6	16,5	18,7	14,7	14,4
2000–4999	+2,7	+2,0	+7,2	+7,5	11,9	16,6	14,0	16,5	16,4	18,9	20,1	18,5	16,1	14,2	13,8	+9,7
5000–9999	+3,1	+3,7	+6,3	12,8	17,2	15,3	13,4	20,6	20,0	23,7	22,6	16,4	20,6	22,4	19,0	15,6
10 000–19 999	+4,2	+9,1	+6,7	+8,0	12,6	10,8	11,4	12,4	13,6	17,7	16,5	16,0	17,7	18,3	14,9	13,4
20 000–49 999	+3,2	+4,0	+7,3	11,4	15,8	13,7	10,9	+8,6	+6,2	+9,1	+8,1	+7,2	+7,5	10,9	+9,1	+9,9
50 000–99 999									19,9	27,0	22,4	18,3	14,2	20,0	14,4	+8,8
Összesen	+3,0	+6,2	+6,4	+9,4	14,4	14,0	11,7	14,2	14,6	17,4	17,4	14,7	15,1	16,7	14,0	12,1

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

4. A vándorlási különbözet alakulása Vas megyében (1990–2005, ‰)
 Balance of migration by the categories of population size of the settlements
 (1990–2005, ‰)
 County Vas

Népes- ség- nagy- ság- kategó- riák	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–199	–19,2	–13,5	+3,8	+2,0	+1,3	–0,4	–2,5	+2,8	+3,5	–4,0	–1,4	+1,9	+0,6	+4,7	–5,2	–1,5
200–499	–4,5	–4,1	–1,9	–4,8	–5,0	–0,5	+2,1	+3,6	+0,7	+0,4	+3,5	+3,7	+2,1	–1,9	+1,5	+3,1
500–999	+1,3	+2,7	+1,1	+3,3	–2,2	+4,6	+8,3	+5,6	+4,0	+4,3	+8,9	+5,5	+5,5	+3,4	+6,2	+4,9
1000–1999	+2,3	+1,7	+2,5	+0,7	+1,0	+3,8	–0,3	+0,3	+0,1	+6,5	12,0	+7,6	11,5	15,2	+4,4	+4,7
2000–4999	+1,7	+0,3	–2,2	–3,1	+5,6	–1,4	–6,6	+5,2	+2,9	+2,8	14,3	+6,5	+0,8	+1,3	–1,1	–0,3
5000–9999	–2,2	+3,2	+3,5	+3,3	+8,7	+9,3	+9,8	15,5	+0,7	+5,8	10,9	+8,3	–1,0	13,6	+4,6	–2,3
10 000–19 999	+8,1	–1,3	–3,0	–1,9	–0,2	–	+0,7	+0,4	–2,7	–0,5	–2,3	–1,6	–3,2	–1,3	–1,6	–5,1
50 000–99 999	+0,6	–0,9	+0,2	+0,4	+2,0	–3,0	–4,4	–4,0	–0,3	–5,8	–8,9	–3,8	–6,3	–5,1	–2,6	–1,3
Összesen	+1,3	–0,5	–0,3	–0,4	+0,7	+0,4	–0,2	+1,2	+0,5	–0,2	+1,4	+1,4	–0,4	+0,5	+0,3	–

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

5. A vándorlási különbözet alakulása Baranya megyében (1990–2005, ‰)
Balance of migration by the categories of population size of the settlements
(1990–2005, ‰)
County Baranya

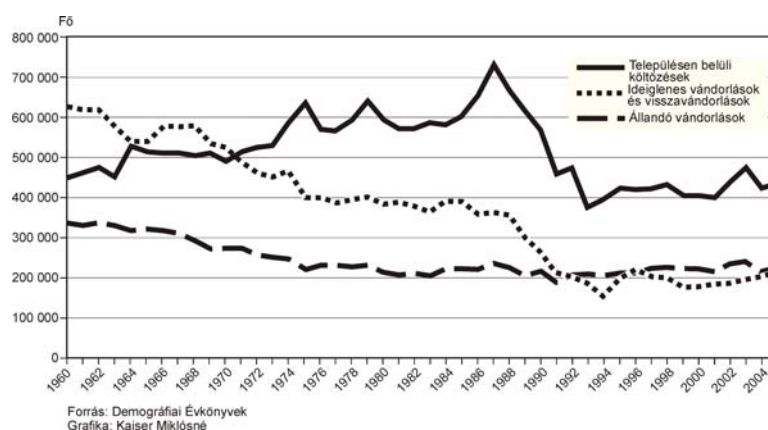
Népes- ség- nagyság- kategóri- ák	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–199	-1,0	-11,9	-11,0	-9,6	-9,8	+0,5	-6,1	-12,9	-7,1	-5,2	-4,1	-8,4	-9,4	-19,4	-17,0	-19,6
200–499	-2,7	-6,3	-6,0	-3,7	+1,4	+2,7	-2,8	+0,6	-0,4	-0,3	-1,0	+0,7	-6,9	-9,7	-2,3	-10,2
500–999	-1,2	-1,3	+3,3	-1,5	+4,9	+5,8	+1,8	-5,2	+8,4	11,0	+3,4	+6,2	+1,3	+5,5	+0,7	-2,4
1000– 1999	+1,4	-1,4	-2,8	+0,8	+3,7	+3,4	+6,4	+6,2	+5,2	+7,8	+9,7	+5,3	14,0	+5,7	+3,0	+7,9
2000– 4999	+1,2	+4,4	-3,8	+0,3	+0,5	+0,9	+3,7	+2,4	+2,9	-0,3	+6,6	+5,1	+0,7	+7,2	+8,4	-3,0
5000– 9999	+6,1	–	-1,8	-3,7	-11,2	18,9	+1,4	-6,7	-4,9	+2,5	-1,3	–	+0,3	-17,0	-5,6	19,4
10 000– 19 999	+4,2	+5,5	+1,9	–	-3,9	-3,9	-2,2	+0,1	-1,1	+1,5	+0,7	+0,5	-2,0	+1,3	+1,2	+2,9
20 000– 49 999	-1,5	-1,3	-8,2	-5,9	-4,3	-10,6	-1,0	-0,6	-9,5	-2,5	-10,7	-2,9	+0,1	-1,1	-4,7	-3,3
100 000– 199 999	-0,1	+4,3	+8,1	+5,2	+1,1	-3,8	-4,0	-4,9	-2,7	-4,1	-5,9	-5,8	-2,0	-3,7	-3,7	+1,0
Összesen	-0,1	+1,4	+1,2	–	+0,3	-1,1	-1,2	-1,9	-0,6	-0,1	-1,3	-0,9	-0,4	-1,4	-1,1	-0,3

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

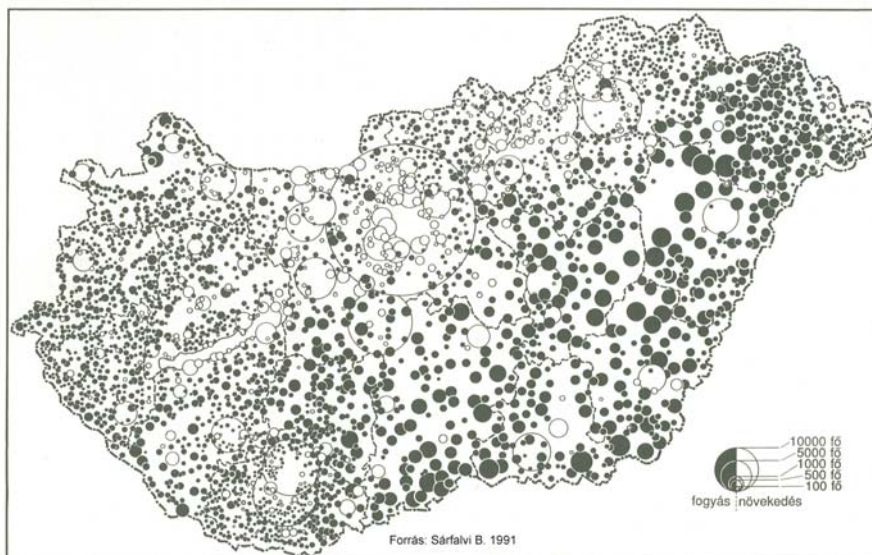
6. A vándorlási különbözet alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében
(1990–2005, ‰)
Balance of migration by the categories of population size of the settlements
(1990–2005, ‰)
County Borsod-Abaúj-Zemplén

Népes- ség- nagyság- kategóri- ák	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–199	-9,0	-12,1	-5,9	-14,4	-19,4	-8,0	-18,0	-7,6	-7,4	-8,2	-16,2	-15,1	+5,5	-11,2	-11,4	-7,5
200–499	-26,9	-9,9	-8,5	-7,7	-4,4	-3,6	+0,9	+1,8	+2,5	-5,1	+2,1	-0,3	-0,1	-2,5	-1,4	-8,7
500–999	-3,7	-6,6	-2,6	-6,6	-2,5	-3,9	-3,4	-0,6	-1,9	-3,4	-1,2	+4,1	-2,3	-2,2	-2,7	-3,6
1000– 1999	-0,8	-2,8	-4,1	-3,0	-3,7	+1,3	+0,6	+5,7	+0,2	+0,5	-1,0	+2,0	+2,6	-2,0	-0,6	+0,1
2000– 4999	+2,6	-1,3	-2,0	-3,3	-3,2	+2,4	+3,5	-0,5	-1,1	-1,1	+0,4	+1,2	-0,2	-3,0	-3,0	-5,4
5000– 9999	-1,6	-3,7	+0,5	-2,6	-4,0	-1,6	+0,4	-1,6	-2,3	+0,4	+1,9	+1,8	-0,2	+2,0	-2,7	-5,0
10 000– 19 999	-8,4	-2,2	-5,2	-4,7	–	-5,3	-1,6	-3,7	-4,9	-6,5	-3,7	-1,3	-7,0	-6,9	-7,4	-10,1
20 000– 49 999	-14,4	-11,5	-8,9	-10,3	-11,9	-7,7	-7,7	-11,2	-9,1	-7,6	-7,3	-10,2	-9,4	-10,3	-9,2	-6,4
100 000– 199 999	-10,9	-7,5	-5,0	-3,3	-1,5	-8,1	-7,2	-8,0	-7,5	-2,4	-8,8	-12,6	-7,9	-9,8	-8,0	-3,0
Összesen	-6,8	-5,3	-4,4	-4,6	-3,5	-3,5	-2,4	-3,0	-3,8	-2,8	-3,3	-3,4	-3,6	-5,3	-4,9	-4,6

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

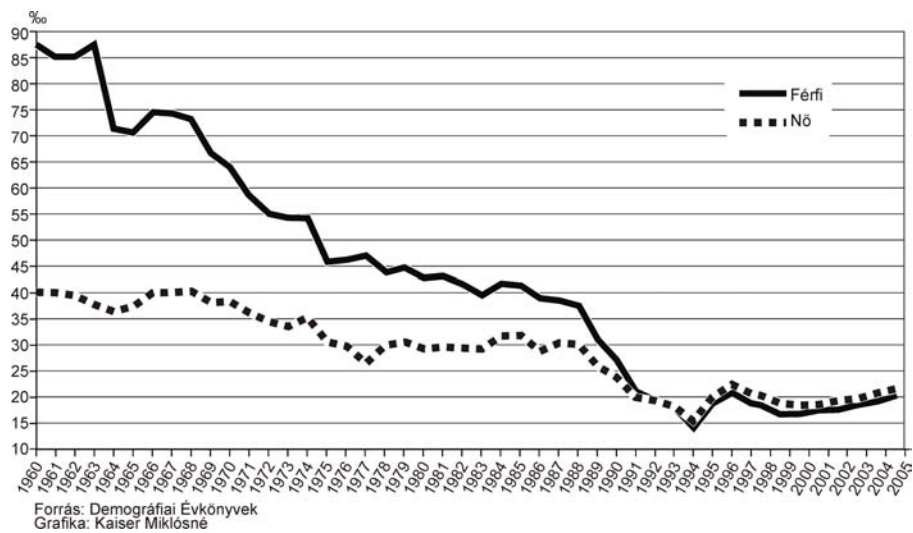
I. A vándorlások és költözések számszerű alakulása (1960–2005)
The size of migrating and moving population (moves within the settlements, temporary migration and re-migration, permanent migration), 1960–2005

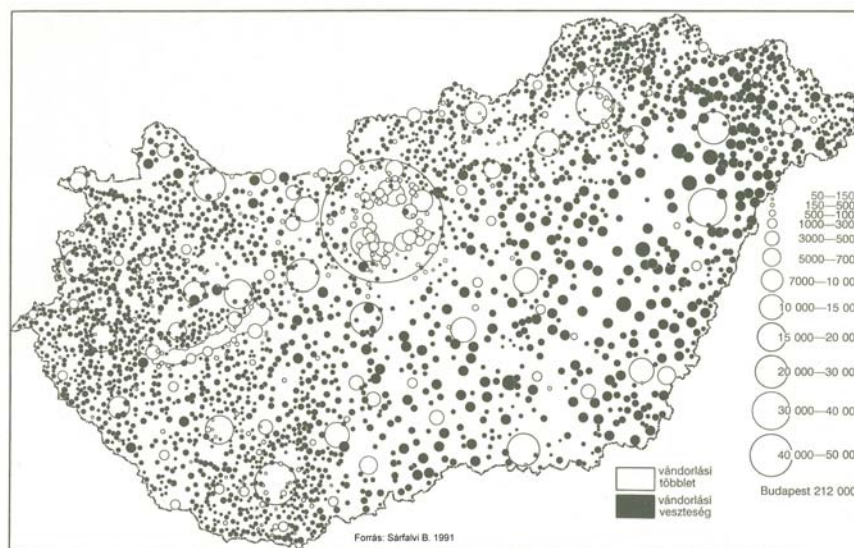
II. A belső vándorlás 1949–1960 között
Internal migration, 1949–1960 (size of decrease and increase)

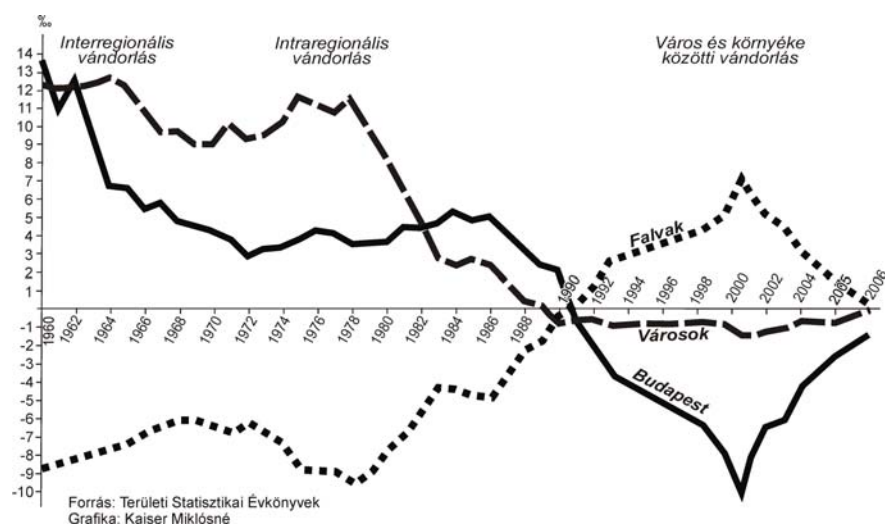
III. Az 1000 lakosra jutó állandó vándorlások alakulása (1960–2005)
Permanent migration (per thousand), 1960–2005

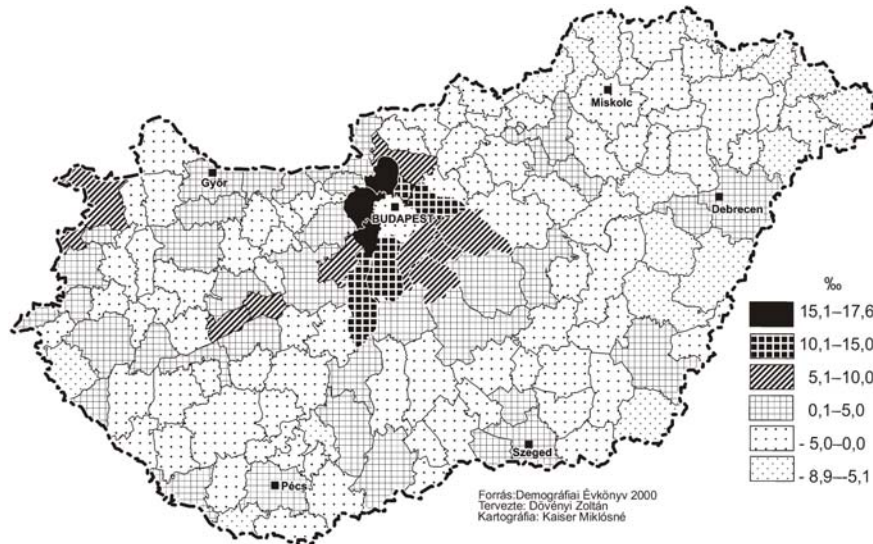
IV. Az 1000 lakosra jutó ideiglenes vándorlások alakulása (1960–2005)
Temporary migration (per thousand), 1960–2005

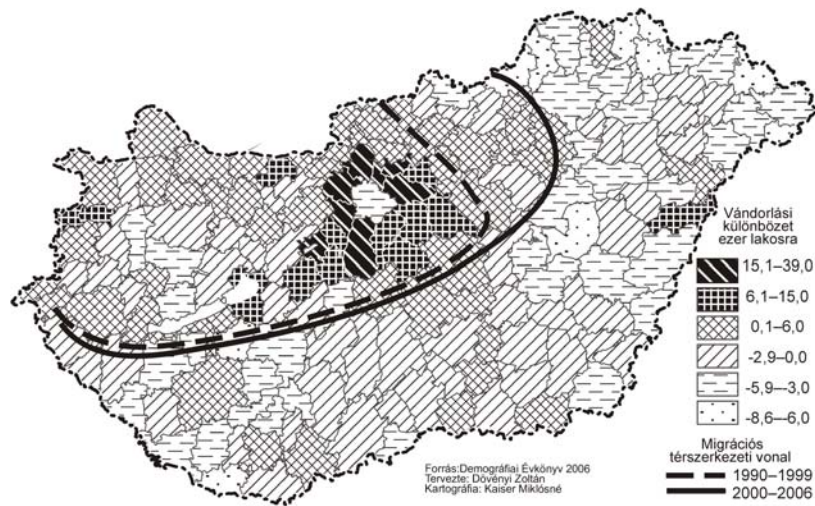
V. A belső vándorlás 1960–1980 között
Internal migration, 1960–1980 (size of decrease and increase)

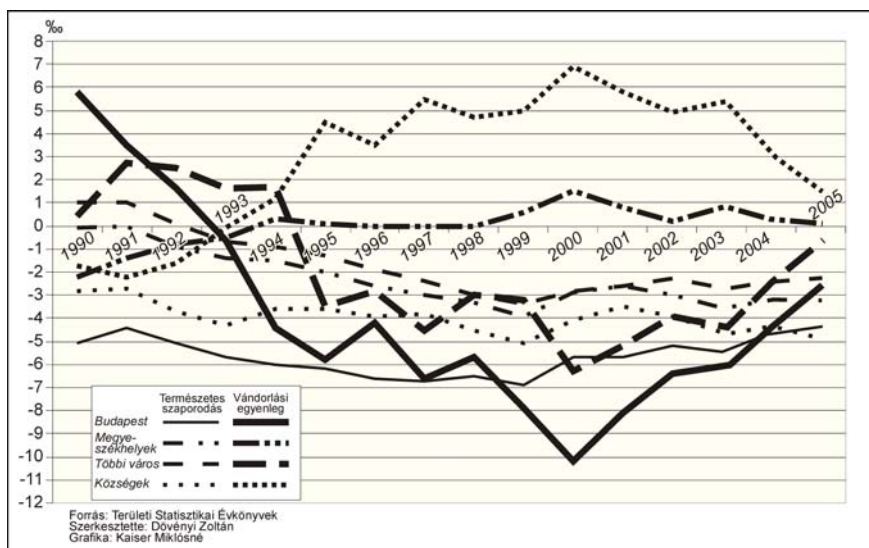
VI. A migráció szakaszai és jellemzői (1960–2006)
Migration by the type of settlement and its character (1960–2006)

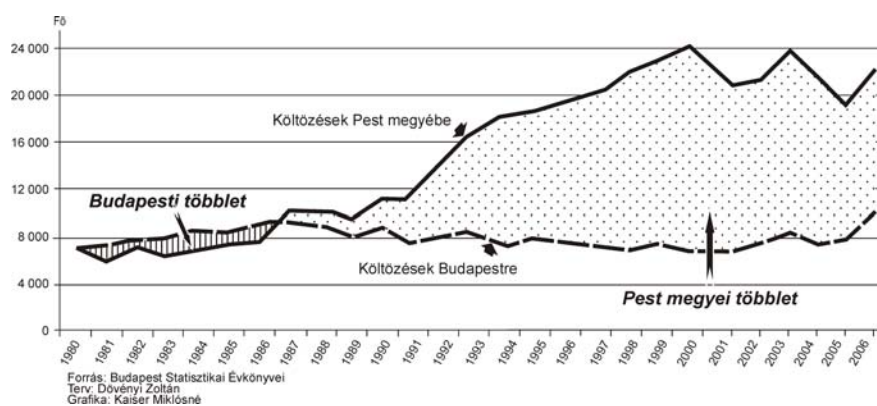
VII. A kistérségek vándorlási egyenlege (1990–1999, ‰)
Balance of migration in the sub-regions (1990–1999, ‰)

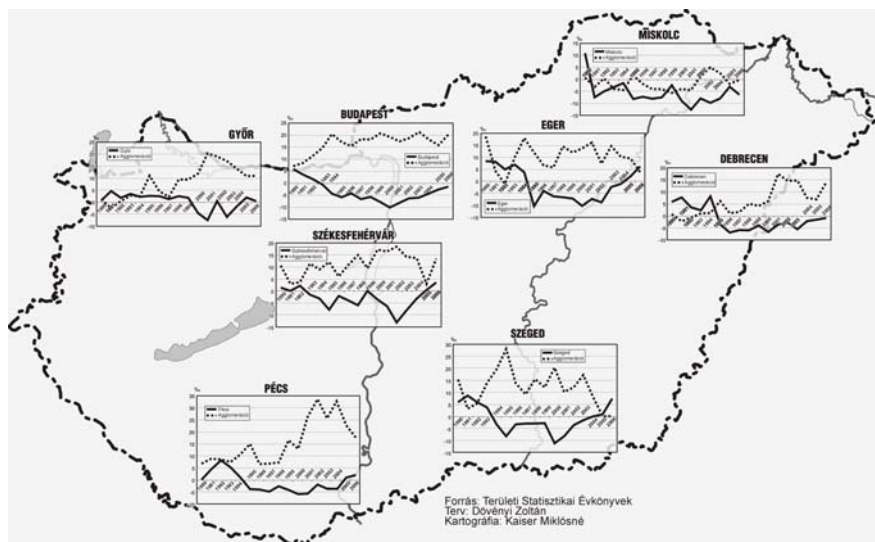
VIII. A kistérségek vándorlási egyenlege és a migrációs térszerkezeti vonalak
(2000–2006, ‰)
Balance of migration in the sub-regions and the boundaries of migratory space
structure (2000–2006, ‰)

IX. A természetes szaporodás és a vándorlás alakulása (1990–2005, ‰)
Natural population change and migration (1990–2005, ‰)

X. A vándorlási egyenleg alakulása Budapest és Pest megye között
(1980–2006)
Balance of migration between Budapest and County Pest (1980–2006)

XI. A vándorlási egyenleg alakulása Magyarország néhány nagyvárosi térségében (1990–2006)

*Balance of migration in some urban regions
(large towns and their suburban areas), 1990–2006*

IRODALOM

- Bajmóczy P. (2000): A „vidéki” szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. *Tér és Társadalom*, 2–3. 323–330.
- Csanádi G. – Csizmadya A. (2002): Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 3. 27–55.
- Dövényi Z. – Kovács Z. (1999): A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő*, XLVIII. 1–2. 33–57.
- Ekéné Zamárdi I. (2005): A bihari kistelepülések társadalmi degradációjának veszélyei a migráció tükrében. In Csapó T. – Kocsis Zs. – Lenner T. (szerk.): *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely, 90–100.
- Hardi T. (2002): Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. *Tér és Társadalom*, 3. 50–85.
- Herfert, G. (2002): Disurbanisierung und Reurbanisierung – Polarisierende Raumentwicklung in der ostdeutschen Schrumpfungslandschaft. *Raumforschung und Raumordnung*, 60. H. 5/6. S. 334–343.
- Illés S. (2000): *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései 63. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.

- KSH (1957): *Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai*. A KSH jelentése. Budapest.
- Sárfalvi B. (1991): *Magyarország népességföldrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szauter E. (1974): A belföldi vándormozgalom alakulásának néhány jellegzetessége a felszabadulás után. *Területi Statisztika*, 24/3. 295–310.
- Szauter E. (1975): Új tendenciák a belső vándorlásban. *Területi Statisztika*, 25/5. 486–499.
- Timár J. – Váradi M. M. (2000): A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarországon. In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 153–175.

Tárgyszavak:

Belföldi vándorlás
Területi elemzés

STRUCTURAL AND SPATIAL CHARACTERISTICS OF INTERNAL MIGRATION IN HUNGARY

Abstract

The paper gives a survey of the development of internal migration, which has characterised Hungary since 1990. Its main statements are the following:

- Regarding the volume of internal migration, the changing political system in 1990 did not bring a caesura, moreover, contrary to the expectation the population replied with decreasing mobility to the economic and social changes.
- After 1990 the destination of migration totally changed, the process of suburbanisation replaced the former migration from villages towards towns. Consequently villages showed a net in-migration while towns had net out-migration in this period.
- The paper has introduced the notion of the boundary of migratory space structure, which separates the regions of net in-migration and out-migration (*figure 8*).
- As a consequence of different factors the Hungarian population's inclination to migration is very weak, the total migration and move rates are not higher than the half of those calculated for the year 1960 (*table 1*).
- On the basis of the spatial characteristics of migration the counties can be included in four basic spatial types according to the measure and changes of net out-migration and in-migration.